

EMIL ȚÎRCOMNICU¹, ROMANIA

Key words: border region, Romanian minority, ethnography, comparative analysis, funeral customs

Some aspects concerning Romanian-Bulgarian transborder ethnographic area. Funeral rites. The Phantoms*

Summary

All the ethnographic researches on the Romanian communities spreaded around the Romanian border in the neighbouring states give the possibility through corroborating evidence with these which were obtained for the Romanian Ethnographic Atlas. Concerning these scientific facts we can do some comparative analyses within transborder area. These kind of researches represent so called emergency projects and indicate us that transborder area can become a sort of cultural convergence, putting into value local ethno-cultural identity if we compare with the global process of the borders disappearing into European Union. Recent ethnographic researches on northern Bulgaria has produced some interesting findings about these type of analyses.

---

¹ Institutul de Etnografie și Folclor, București; emil.tircomicu@gmail.com

* Articolul a fost realizat în cadrul proiectului PNII – IDEI cod 868/2008, finanțat de UEFISCSU-CNCSIS.

Contribuții la cunoașterea etnografică a zonei transfrontaliere româno-bulgare. Rituri funerare. Strigoii

Arealul studiat

Pentru analize de ansamblu, care să arate arealul desfășurării unor obiceiuri ca și întrepătrunderea și diferențierea în cadrul lor, avem nevoie de cartarea acestora cu ajutorul unor hărți tematice. Lucrări de sinteză vor apărea după publicarea volumului V al *Atlasului Etnografic Român (AER), Sărbători și obiceiuri*, care este structurat în două părți: Obiceiuri din ciclul familial - naștere, căsătorie, înmormântare -, și Sărbători și obiceiuri din ciclul calendaristic – sărbători, obiceiuri, mitologie.

Culegerile de teren la AER au fost realizate în perioada 1970-1990 avându-se în vedere o rețea de aproximativ 600 de localități rurale. Trei volume ale AER au fost publicate în anii 2003 (Habitatul), 2005 (Ocupațiile), 2008 (Tehnica populară. Alimentația), iar volumul IV (Portul și arta populară) se află la Editura Academiei Române în vederea publicării. Se prognozează apariția vol. V, Sărbători și obiceiuri, în anul 2012.

Întrucât cu apariția vol. V se încheie un proiect care a avut ca durată peste patru decenii și în cadrul căruia s-a format și o echipă de tineri cercetători, am gândit să aplicăm metodologia AER la comunitățile istorice românești din jurul României. Prima țară aleasă a fost Bulgaria, avându-se în vedere atât considerente geografice, având granița mai apropiată de București, cât și prin faptul că localitățile cu populație de origine românească sunt plasate în special în zona de graniță.

S-au avut în vedere cercetări regionale: 1. zona Vidin (Timoc) în care s-au investigat 11 localități; 2. zona dintre Kozlodui și Șiștov, unde s-au realizat cercetări în 8 localități.

Pentru primul areal, zona Vidin, a fost editat volumul „Sărbători și obiceiuri. Românii din Bulgaria. Volumul I. Timoc”, Editura Etnologică, București, 2010. Materialele etnografice pentru al doilea areal vor fi publicate în volumul „Sărbători și obiceiuri. Românii din Bulgaria. Volumul II. Valea Dunării”.

Avem în vedere în acest studiu culegerile de teren realizate în localitățile din nordul Bulgariei, dintre Kozlodui și Șiștov, din obștinele Plevna și Vrața, locuite de populație de origine română: 1. *Baikal* (Pl 1), 2. *Belene* (Pl 2), 3. *Cerkovița* (Pl 3), 4. *Dragaș Voevoda* (Pl 4), 5. *Milkovița* (Pl 5), 6. *Hârleț* (Vr 1), 7. *Kozlodui* (Vr 2), 8. *Ostrov* (Vr 3). Culegerile de teren au fost realizate în anii 2009-2010, la ele participând Emil Țîrcomnicu, Lucian David, Ionuț Semuc și Armand Guță.

Rituri funerare la românii din nordul Bulgariei. Strigoii

În literatura etnologică există puține referințe la riturile funerare practicate de românii din comunitățile istorice din jurul granițelor. Tema abordată se referă la riturile funerare de îndepărtare a forțelor malefice din jurul omului decedat și protejarea acestuia de a nu se transforma în strigoi, ca și cele de destrigoire, în cazul în care există semne că acesta s-a transformat în strigoi și aduce

prejudicii familiei și comunității.

Deosebiri de substanță apar în cadrul acestor rituri funerare între cele două areale: Timoc și Valea Dunării. Dăm doar câteva exemple:

1. Terminologie: moroi (Timoc), strigoi (Valea Dunării); dresul morului (Timoc) și dresul mortului, pârlit și afumat (Valea Dunării);
2. Dresul mortului se realizează prin înfigerea a trei fuse, pe mijlocul mormântului (cap, burtă, picioare) în arealul timocean, prin trei fuse în Kozlodui, Baikal, și patru fuse, la colțurile mormântului, în Milkovița, Cerkovița, Dragaș Voevoda, Hârleț, Ostrov;
3. Cruce de lemn pusă la căpătâiul mortului, numită și cruce și stâlp (Timoc), stâlp de lemn traforat în partea superioară, numit stâlp, cruce sau păpușă (Valea Dunării).

Există și alte elemente etnografice care arată atât asemănări cât și deosebiri marcante între cele două grupe de populație. Considerăm că ipoteza lansată de G. Vâlsan în anul 1913 stă în picioare, în faptul că populația s-a deplasat mai ușor transversal, peste Dunăre, decât de-a lungul ei. Trecerea Dunării s-a realizat mai ales acolo unde există vaduri de trecere, unde râurile se varsă în Dunăre aducând cu ele aluviuni. În fapt, o simplă privire geografică asupra situației satelor cu populație de origine română arată că se află în dreptul vadurilor: Calafat-Vidin, Bechet-Oriahovo, Turnu Măgurele-Nikopole, Zimnicea-Șiștov.

În satele din zona Olteniei și vestul Munteniei se întrepătrund elementele etnografice funerare prezentate mai sus, așa cum rezultă din răspunsurile la chestionarele Atlasului Etnografic Român.

Astfel, în regiunea transfrontalieră din stânga Dunării, din România, între Orșova și Zimnicea, care corespunde județelor Mehedinți, Dolj, Olt și Teleorman, din analiza chestionarelor putem spune că termenul moroi apare în paralel cu cel de strigoi, mai frecvent fiind cel de moroi, în județele Mehedinți, Dolj și jumătatea nordică a județului Olt, iar cel de strigoi fiind întâlnit în exclusivitate în jumătatea sudică a jud. Olt și jud. Teleorman.

În continuare prezentăm elemente etnografice de la românii din cele opt localități din nordul Bulgariei, pentru simplificarea codificând informația cu indicativul județului (*obștinei*) și numărul localității.

Semnele funerare puse la morminte (*morminți*) sunt stâlpul: numit *stâlp* (Pl 1, 2, 3, 4, 5, Vr 1, 2), *cruce* (Pl 1, 2, Vr 3) și *păpușă* (Pl 1), care se amplasează la capul mortului la înmormântare și rămâne acolo până putrezește; crucea de piatră sau marmură, numită *chiatră* (Pl 3, Vr 1) sau *pametnic* (Pl 2, 3, 4, Vr 1, 2, 3) se face când are familia posibilitate.

Trecem acum la analiza credințelor referitoare la strigoi. Încă de la nașterea copilului există credința că se va transforma după moarte în strigoi (Pl 1, 3, 4, 5) dacă apare pe lume înfășurat într-o bucată din placentă, numită *cămașă* (Pl 1, 3, 5), *țipă* (Pl 1), *chipă* (Pl 5), *sovon* (Pl 2), *căiță* (Pl 3, 4). În acest caz, pentru ca după moarte să nu se transforme în strigoi existau următoarele practici: 1. moașa descânta copilului (Pl 1); 2. se *pârlea* după moarte (Pl 2); 3. se *înfierea* mortul (Pl 1, 3, 4, 5, Vr 1, 2, 3).

Exemple: „Dacă se naște v'un copil cu *cămașe*, *țipă*, să nu se facă strigoi când moare, se duce moașa și îi face descântec acolo, să nu se facă copilu' ăsta când îi vine vremea de moare strigoi. Strigoi se fac cei ce se nasc cu *cămașe*. *Cămașea* e o chiele așa albă, *țipă*, așa se naște de la mă-sa, are pe el, pe față, ăștia se fac strigoi”: Pl 1; „Mai-nainte așa știa lumea, *ama* acu' nu mai este. Mai-nainte zicea că s-a născut cu *sovon*, ăla care s-a născut cu *sovon* cică să face strigoi când a murit. *Sovonu* ' ăla a fost peste ochi așa, a fost ceva fr'o *mrejă* din, d-acolo unde stă copchilu-n *burdufu* ' mă-sii. Dă la *loc* acolo, ar fi avut, s-ar fi născut cu *sovon* pă ochi, ăla zicea că să făcea

strigoi, să ducea să-l *pârlească*. «A, să mergem, că el s-a născut cu *sovon!*». Trebuia să-i facă, când murea, trebuia să-l *pârlească*. Ȃia dă s-a spânzurat, dă s-a-necat [se făceau strigoi]. N-a venit, mă, nimenea, n-a venit strigoi!»: Pl 2.

Românii din nordul Bulgariei, ca și bulgarii, sub influență turcă, îngropau mortul în aceeași zi dacă murea dimineața, până în ora 12 (în trecut, astăzi după 24 de ore datorită necesității obținerii certificatului de deces) sau a doua zi, dacă omul murea după ora 12. Astfel priveghiul (*păzitul*) durează doar o noapte.

Animalele de casă, câinii și mai ales pisicile, erau închise sau îndepărtate din preajma mortului, crezându-se că acesta se va transforma în strigoi în cazul în care pe sub el treceau animalele.

Păzitul pisicii: Pl 1, 2, 3, 5, Vr 1, 3. Exemplu: „Dacă pisica niagră trece pe sub *tron*, se zice că se face strigoi”: Pl 1.

De cele mai multe ori se credea că strigoiii produceau zgomote prin care speriau oamenii (Pl 1, 2, 3, Vr 2). De asemenea, strigoiii puteau să producă moartea unor rude apropiate sau boli la oameni și animale. Exemplu: „Înainte se spunea că dacă se aude ceva prin casă înseamnă că e

Mort dres in cimitirul din Ostrov; foto: Emil Țircomnicu

strigoi, că s-a întors mortu', iar cei din casă se speriau. Așa o fi fost, noi nu știm, doar ce am auzit de la bătrâni. *Zdroncănea* căldările, scara de la pod”: Vr 2.

Neștiindu-se cine s-a născut cu *căiță* sau care mort s-ar putea transforma în strigoi, s-au generalizat practicile de *înfierare-îmboldire* (înainte de înmormântare) a mortului și de *dregere-pârlire* (după înmormântare). Aflându-mă într-un sat din zona Timocului și întrebând despre moroi, dacă s-a auzit de dezgroparea vreunui mort, informatorul mi-a răspuns că nu mai crede nimeni în astfel de practici, că nu există moroi. Dar aceeași persoană mi-a relatat apoi că toți morții sunt dreși după înmormântare. În Milkovița, de asemenea, erau învinovățite persoanele care nu s-au ocupat să *înfiereze* sau să *pârlească* mortul bine („Dă ce ați făcut așa? – o babă. Dă ce-ați făcut așa, dă ce nu v-ați grijit?»”).

Înfierarea mortului constă în înțeparea (*îmboldirea*) cu o unealtă de metal (ac, andrea, țepușă, ac de la darac) sau crestarea cu un cuțit, de unde și vine denumirea, existând o singură informație că mortul era înțepat cu un fus (Pl 1). Mortul era înțepat în burtă (Pl 1, 5, Vr 1, 2), buric (Pl 3, Vr 1), deget (Pl 3, 4) sau era ars cu un fier după ceafă (Pl 5).

Exemple: „Pun babele care știe să nu se facă strigoi, în *tron* la picioare, un fus. Să nu se facă strigoi, cu fusul îi face în burtă până să-l îngroape. Vreo muiere îl înțepă în burtă cu fusul. Este acolo o muiere, din rudele lui, care tămâiește”: Pl 1; „Și-nainte [aveau] *darac*... *Năli*, într-o vreme s-a *dărăcit* așa c-a avut *darac*, ca acele, cum să-ți spui. De acolo ei a luat din *darac*, a luat ac d-ăla și l-a *înfierat* în buric ca să nu să facă strigoi. *Acușa* pă toți îi înțepă că nu știe că a fost cu *căiță* ori n-a fost cu *căiță*”: Pl 3.

La groapă, la înmormântare, avem două informații conform cărora se tăia o găină, al cărei cap se arunca în groapă: „Este așa *acuș*, dacă a murit din casă ori rudă de aproape unu’, doi și ăla da trei taie găină neagră, acolo o ia la mormânt și îi rupe *căpățână* și-o aruncă în mormânt, în groapă, și pă urmă pune *tronu*’, ca să nu mai moară alții”: Pl 3f; „Dacă doi morți or fi murit dintr-o casă, ia o găină și acolo îi rupe capu’ și o arucă în groapă, găina aia și pe mortu’”: Vr 3.

Am ajuns astfel la practicile realizate după înmormântare. Una este generalizată (*pârlitul*), realizându-se obligatoriu la toți morții și constând într-un ritual complex. În satul Rabrova din zona Timoc am văzut mormântul unei englezoaice stabilite cu ceva vreme în urmă în sat. Decedând, localnicii împliniseră acest ritual și la mormântul acesteia.

Dresul sau *pârlitul* mortului se face în dimineața următoare înmormântării (Pl 2, 3, Vr 1), după două (Vr 1) sau trei zile (Pl 1, 3, 4, 5, Vr 1, 2). Trei femei, fără a vorbi pe drumul spre cimitir (*morminți*), luându-și cu ele un întreg arsenal de obiecte rituale, realizează un ritual magic prin care sufletul mortului este călăuzit către lumea de dincolo, rupându-i-se legătura cu lumea celor vii.

Terminologia acțiunilor: *dres* (Pl 3), *pârlit* (Pl 1, 2, 4, Vr 1, 2, 3), *tămâiat* (Pl 1, 4, Vr 1), *afumat* (Pl 2).

Recuzita rituală: *tămâie* (Pl 1, 4, 5, Vr 1), *câlți de cânepă* (Pl 1, 4, 5, Vr 1, 2, 3), *usturoi* (Pl 1, 3, 4, 5, Vr 1, 2, 3), *trei fuse* (Pl 1, Vr 2), *patru fuse* (Pl 3, 4, 5, Vr 1, 3), *patru pietricele* (Pl 3), *ață* cu care leagă jur-împrejur fusele înfipte în mormânt (Pl 3), *o oală* cu *tămâie* care se sparge de stâlp (Pl 4, 5), *grâu* (Vr 1, 3), *meiuș* (Vr 1).

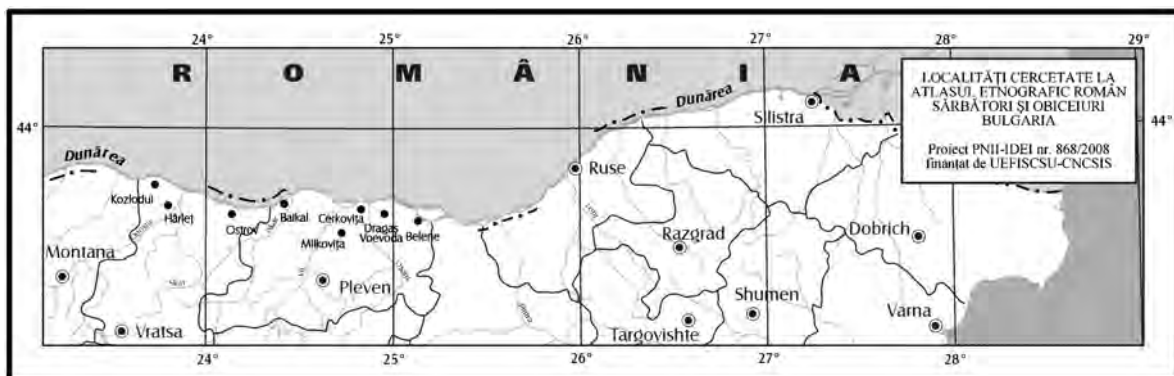
Exemple: „După ce-l îngropi, trece o zî și al de două zăle ne ducem să-l *pârlim*. Dacă e om, doi oameni și-o fomeie se duce cu patru fuse. De aici, de acasă, și de aici de-acasă până la *grobiște* nu vorbesc. Noi vorbim de dimineața, până să plecăm: «Tu o să pui fusele, tu o să pui usturoi, patru grăunți de usturoi!» și al de trei îl ocolește cu cânepă ori cu *veșnice* și îi dă foc. Și *acușica* noi știm de sara, știm care ce-o să facă: tu de duci și-ți iei fusele din geantă și înfigi în patru locuri. *Acușa*, eu după tine mă duc și înfig usturoiu’. Și *acușa*, Mărin, după mine, se duce și ocolește cu *veșnicele* ălea și îi dă foc. Și plecăm. *Ama*, cu noi luăm ori grâu, ori de se face *mături*, *meiuș*, luăm la noi așa într-o hârtie și după ce fârșim de tămâiat luăm *meiușu*’ ăla și de la mort îl faci tu până să ieși din *grobiște*. Să pui că mortu’, dacă vine, să n-aibă vreme să vie acasă până n-o aduna boabele alea de *meiuș*, să-l apuce ziua să vie îndărăt. Și urmă ne ducem la o casă, dacă este ceșmea la *grobiște*, ne ducem, ne spălăm pe mâini. Și venim acasă și când venim acasă se face douăsprezece *pitchi* – pâini, colăcei, și se pune lumânări. Și ăștia, noi, care am *pârlit*, și ăi din casă care sânt și pun aia și care rămâne în casă, face de mâncare, se face *găteală*, încălzesc *găteală*. La o *comșică* ne duceam s-o *pârlim* și ne întâlnim cu un băiat, om era. Da’ el îmi zăce mie. Da’ noi am plecat la *grobiște*. «Babo Verco, unde ați plecat?». Eu tac, că nu vorbim. El așa: «Babo Verco, tu surdă ești?». Eu nu răspund. În urmă spune: «Ce, babo Verco, surdă ești!»; «La *grobiște*, la *pârlit*!». Pă’

eu tăcui, tăcui. Îi spusăi. Și *iacă* n-a venit îndărăt!": Vr 1; „Dimineața, la trei zâle, trei neveste se duce și până acolo nu vorbește. Apăi nu știu de ce și nu vorbește până acolo. Se duce și pune patru fuse. Dă trei ori să schimbă pă drum. [Se schimbă obiectele?] Da! Patru chietricele și patru fuse și patru usturoi, ăștia *căpățâni*. Patru fuse, patru chietricele și patru cățai de usturoi. [Și ce se întâmplă acolo?] Așa la capetele câte patru. [Ce se pune prima oară?] Usturoiul. Nu știu, se pune el și fusele, și chietrele. Noi alea pusăram. Usturoiu'. Noi mai-nainte fusele și pă urmă usturoiul și chietricelele și ață. Și ața leagă fusele la *ocol* cu ea. Și pă urmă aprinsăram ața la mijloc în trei locuri. Acuma de ce? Nu știu. Așa face bulgarii! [Se referă la românii din Bulgaria.] Bulgarii nu prea face așa! [Se referă la bulgari în raport cu românii din Bulgaria.] Eu când m-am dus cu Ghiușan pentru moșu' ăla am legat ața să-ți spui, apăi la tatco n-am legat ață! M-am dus la tatco, am mers Serda cu mine și cu Milka m-am dus. Ea cică: «Ai luat ață?»; «N-am luat, ce să fac cu ață?». Că eu n-am fost până atuncia să *dreg*, am întreat și eu babele, *ama* nu mi-a spus de ață, nu trebuie ață, rămâne ața, o lasă acolo. [De ce se drege mortul?] *Ete* așa a apucat babele! [Să nu se facă strigoi?] Sigur că așa e treaba. Nu v-am spus de ce se pune usturoiu' cu asta în jos! Că când o creștea cu capu-n jos atunci o să iasă mortul! Cu curu-n sus să-ngroapă acolo": Pl 3.

Rareori, atunci când este visat mortul, se dă de pomană: „V'o muiere ori v'un om a visat mortu'. Și mortu' a zis: «Sunt flămând!». Cred că a murit, a murit flămând. Pune masă acasă și zice: «Să-i fie lui omu'!»": Pl 1; „[Ca să liniștească strigoiul] dă ceva, începe dă-i dă păste geam, înțelegi? Să-*mpărțească cevașca*, dășchide geamu' și ăla dă visează, dă-l aude că vine, dă la ăla dă este-afară. Și zice: «Na, să-i fie lui și să nu mai vie.». Îi *împărțește* ceva să nu mai vie. Cică nu mai vine": Pl 2.

Dezgroparea mortului se realiza în mod excepțional, când toate metodele aplicate nu aveau efect, crezându-se probabil că mortul nu a fost dres bine și trebuia săvârșit ritualul: „Numai care a fost strigoi l-a dăzgropat. Ala l-a dăzgropat. L-a dăzgropat noaptea. Noaptea s-a dus dă l-a dăzgropat, o babă-a făcut treburile-eștea și s-a dus și-a dăzgropat-o noaptea și i-a băgat fieru-n burtă și-a-ngropat-o la loc. Ia a fost întoarsă, baba. A găsât-o-ntoarsă. Da. Și-așa coraj a avut omu-ăla că s-a dus, f'o doi, trei inși [...], altu-a luminat cu lumânarea, altu'..., că așa a fost": Pl 5.

Materialul de teren mai relevă și alte aspecte. Așa cum se poate observa există în textele culese cuvinte scrise cu font „italic”. Acestea reprezintă atât arhaisme păstrate în limbă la o populație care nu are învățământ în limba maternă și care folosește limba română exclusiv în familie și comunitatea sătească. De asemenea, există și neologisme intrate de curând în vorbirea românilor dunăreni din nordul Bulgariei. Prezentăm în continuare, pentru înțelegerea textelor, un scurt glosar.

Valea Dunării; foto: Emil Țircomicu

<p>Acuș: adv., acum, imediat Ama: conj., dar Burduf: s.m., placentă Căiță: s.f., bucată din placentă cu care copilul se naște pe cap, semn că după moarte va deveni strigoi Cămașă: v. căiță Căpățână: s.f., 1. cap de pasăre sau de animal; 2. bulbul plantei de ceapă sau de usturoi ajuns la maturitate și cules Cevașca pron. nehot., ceva Chipă: v. căiță Comșiu: s.m., vecin Darac: s.n., unealtă pentru pieptănat și scărmanat lână, prevăzută cu dinți mari de metal Drege (a): vb., previne, prin practici magice, ca mortul să se transforme în strigoi Eete: interj., uite, iată! Găteală: s.f., mâncare gătită Grobiște Iacă: interj. iată, uite! Împărți (a): vb., a da de pomană Înfierare: vb., a destrigoi un mort prin înțeparea corpului Mătură: s.f., plantă erbacee folosită la confecționarea măturilor Meiuș: s.n., dim. de la mei, plantă erbacee (<i>Panicum miliaceum</i>) și semințele acestei plante</p>	<p>Morminți: s.m., cimitir Mrejă: s.f., 1. voal al miresei; 2. bucată din placentă cu care se nasc copiii pe cap Nali: adv., atunci, așadar Obștină: s.f., județ, regiune administrativă în Bulgaria Ocol: s.n., mormânt delimitat prin patru fuse legate cu ață roșie, parte din ritualul de dregere Pametnic: s.n., piatră funerară Păpușă: stâlp funerar Păzi (a): vb., avea grijă de mort, a priveghea Pârli (a): vb., a preveni, prin practici magice, prin arderea câlților de cânepă pe mormânt și înfigerea fuselor, ca mortul să se transforme în strigoi Pitcă: s.f., pâine Sovon: s.n., 1. bucată de mătase cu care își acoperă capul femeia lăuză; 2. bucată din placentă cu care se nasc copiii pe cap Stâlp: s.n., lemn amplasat la capătul mormântului, simbol funerar, sculptat și decorat cu motive creștine, în formă antropomorfă Tron: s.n., coșciug, sicriu Țipă: v. căiță Veșnic: s.n., lumânare Zdroncâni (a): vb., a face zgomot prin lovirea sau răsturnarea unor obiecte.</p>
---	--